

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25386328.1401.4.7.5.8>

The Role of the Supreme Council of War Support in the Holy Defense

Hosseyh Zarifmanesh¹, Sayyed Amin Hejazi²

Abstract

The Holy Defense is one of the most brilliant and significant portions of the history of the Islamic Revolution and one of the greatest credits of the Iranian nation in the history of the country. "Support" was an important part of the holy defense that its management in the war had a great impact on the fronts. In 1365, in the midst of the Iran-Iraq war, since the Supreme Defense Council was unable to resolve the issue of war support due to its operational volume, the Supreme War Support Council was founded to regulate the relations of the three forces and coordinate and address the support situation of the fronts and provision of troops. The members of this council were selected and introduced by Imam Khomeini (RA) and this council had wide powers. Considering the lack of research content regarding the performance of the mentioned council, the present research seeks to answer the question, what was the role of the Supreme War Support Council in the holy defense? The hypothesis of the researchers is that the Supreme War Support Council has had an effective and fundamental role in the human support and logistics of the holy defense through the organization of the people's forces and the provision of material facilities. This research is applied based on the results and the data has been collected from reliable sources using library and documentary methods. Qualitative content analysis method was also used for data analysis.

Keywords: *Holy Defense, Supreme War Support Council, People's Forces.*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

---

1 . Member of the Faculty of Imam Hossein University, Tehran, Iran.

2 .corresponding author: Ph.D. in International Relations, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. aminhejazi30@gmail.com

نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس

حسین ظریف‌منش^۱، سید امین حجازی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲

چکیده

دفاع مقدس یکی از درخشان‌ترین و مهم‌ترین بخش‌های تاریخ انقلاب اسلامی و از بزرگ‌ترین افتخارات ملت ایران در تاریخ کشور است. «پشتیبانی» بخش مهمی از دفاع مقدس بود که مدیریت آن تأثیر بسیار زیادی در جبهه‌ها داشت. در سال ۱۳۶۵ و در بحبوحه جنگ ایران و عراق، به دلیل اینکه شورای عالی دفاع به واسطه حجم عملیاتی خود قادر نبود مسئله پشتیبانی جنگ را حل و فصل کند، شورای عالی پشتیبانی جنگ برای تنظیم روابط قوای سه‌گانه و هماهنگی و رسیدگی به وضعیت پشتیبانی جبهه‌ها و تأمین و تدارک نیروها تشکیل شد. اعضای این شورا توسط امام خمینی (ره) انتخاب و معرفی می‌شدند و این شورا دارای اختیارات وسیعی بود. با توجه به فقدان محتوای پژوهشی در خصوص عملکرد شورای مزبور، تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس چه بوده است؟ فرضیه محققان این است که شورای عالی پشتیبانی جنگ از طریق ساماندهی نیروهای مردمی و تأمین امکانات مادی، نقش مؤثر و اساسی در پشتیبانی انسانی و تدارکاتی دفاع مقدس داشته است. این تحقیق بر مبنای نتایج، از نوع کاربردی است و داده‌ها از منابع معتبر به روش کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها: دفاع مقدس، شورای عالی پشتیبانی جنگ، پشتیبانی، بسیج مردمی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. استادیار مدیریت دفاعی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران،

۱- مقدمه

دفاع مقدس یکی از درخشان‌ترین و مهم‌ترین بخش‌های تاریخ انقلاب اسلامی و از بزرگ‌ترین افتخارات ملت ایران در تاریخ کشور است؛ به گونه‌ای که الگویی برای سیاست‌گذاری کوتاه و بلندمدت و مدیریت راهبردی و کلان کشور تلقی می‌گردد. در طول تاریخ بیش از چهل ساله جمهوری اسلامی ایران، در برهه‌های مختلف و بنا بر نیاز کشور یا براساس درخواست دولت‌ها، شوراهایی عالی و هیئت‌هایی به دستور رهبران انقلاب تشکیل شده که به طور نمونه می‌توان به هیئت عالی حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه، شورای عالی فضای مجازی و شورای عالی هماهنگی اقتصادی اشاره کرد.

از طرف دیگر، «پشتیبانی» بخش مهمی از جنگ هشت‌ساله بود که هدایت و مدیریت آن تأثیر بسیار زیادی در جبهه‌ها داشت و از ابتدای دفاع مقدس، توسط شورای عالی دفاع سیاست‌گذاری می‌شد. در آن مقطع، وظیفه اصلی شورای عالی دفاع، تعیین فرماندهان نیروها و پیشنهاد به امام، پیشنهاد مسئله جنگ و صلح، ایجاد هماهنگی بین سپاه و ارتش، تهیه امکانات برای جبهه و پشتیبانی مالی، ارزی برای جنگ و سایر مسائل مربوط به جبهه‌ها بود. براین اساس، در سال ۱۳۶۵ و در بحبوحه جنگ ایران و عراق، به دلیل اینکه شورای عالی دفاع به واسطه حجم عملیاتی خود قادر نبود مسئله پشتیبانی جنگ را حل و فصل کند و مسئولان متوجه شدند که با سازوکار معمولی نمی‌توانند مسائل پشتیبانی جنگ را پیش ببرند، به دستور امام خمینی (ره) (ره) شورای تحت عنوان شورای عالی پشتیبانی جنگ تشکیل شد. بنابراین از آن مقطع به بعد، شورای عالی دفاع در زمینه مسائل نظامی مسئولیت داشت و شورای عالی پشتیبانی جنگ، مسئول حرکت و حمایت مردمی و پشتیبانی از جبهه‌ها بود. اعضای این شورا توسط امام خمینی (ره) انتخاب و معرفی می‌شدند و این شورا دارای اختیارات وسیعی بود. مصوبات آن در حکم قانون تلقی می‌شد. رئیس‌جمهور، ریاست این شورا را به عهده داشت. شورای عالی پشتیبانی جنگ برای تنظیم روابط قوای سه‌گانه و هماهنگی و رسیدگی به وضعیت پشتیبانی جبهه‌ها و تأمین و تدارک نیروها ایجاد شد و امام خمینی (ره) به همگان دستور داد تا از این شورا حمایت کنند.

باوجود نقش مؤثر شورای عالی پشتیبانی جنگ در دوران جنگ تحمیلی، متأسفانه این موضوع کمتر مورد توجه و مطالعه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است و هیچ اثر پژوهشی

مستقلی در قالب کتاب یا مقاله به این موضوع مهم در مطالعات دفاع مقدس نپرداخته است. از آنجا که دفاع مقدس، یکی از وقایع بسیار مهم و هویت‌ساز جمهوری اسلامی ایران است و تبیین ابعاد مختلف نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دوران جنگ تحمیلی، به‌عنوان موضوعی مهم و تأثیرگذار در بررسی فرآیند جنگ تحمیلی حائز اهمیت است؛ بنابراین ضروری است مطالعه دقیق و جامعی در این زمینه صورت پذیرد و نقش‌های عمده شورای عالی پشتیبانی جنگ در جنگ تحمیلی تبیین شود. ضمن اینکه انجام پژوهش‌های تکمیلی از نتایج و یافته‌های این تحقیق، به‌منظور مطالعه و تبیین دقیق و جامع نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس و ثبت رویدادها و موضوعات تاریخی که قبلاً کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، حائز اهمیت است.

براین اساس، سؤال اصلی این است که نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس چه بوده است؟ فرضیه محققان بر این است که شورای عالی پشتیبانی جنگ از طریق ساماندهی نیروهای مردمی و تأمین امکانات مادی، نقش مؤثر و اساسی در پشتیبانی انسانی و تدارکاتی دفاع مقدس داشته است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- مفاهیم اصلی

دفاع مقدس

جنگ عراق با ایران از سال ۱۳۵۹ شمسی (۱۹۸۰ میلادی) تا ۱۳۶۷ شمسی (۱۹۸۸ میلادی) به مدت حدود هشت سال به طول انجامید و به‌عنوان طولانی‌ترین جنگ قرن بیستم به شمار می‌رود. اصطلاح «دفاع مقدس» برای معرفی دفاع هشت‌ساله مردم ایران در مقابل تهاجم رژیم بعث عراق به کار می‌رود (قهرمانی و یوسف‌نژاد، ۱۳۹۷: ۱۱). شش ماه قبل از آغاز رسمی جنگ، سازمان نظامی عراق به‌ویژه نیروی زمینی این کشور که از استحکام بالایی برخوردار بوده و یکی از قوی‌ترین نیروهای زمینی غرب آسیا محسوب می‌شد، با حملات پراکنده، آمادگی سازمان نظامی جمهوری اسلامی ایران را ارزیابی کرد و سرانجام در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹) درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش هم‌زمان نیروی هوایی عراق به دوازده فرودگاه غیرنظامی و نظامی و مناطق مسکونی تهران، تبریز، اصفهان، اهواز، آبادان، کرمانشاه، همدان و... و

تهاجم نیروی زمینی این کشور در مرزهای غرب و جنوب کشور، به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد. هفت سپاه و بیش از ۲۲ لشکر عراق، درگیر این حملات و تجاوزات آشکار شدند. هرچند خصومت شخصی و جاه‌طلبی‌های سیاسی صدام حسین و اختلافات مرزی و ایدئولوژیکی دو کشور در آغاز جنگ اثرگذار بود، لکن ریشه و دلایل اصلی این تجاوز را می‌توان در ناسازگاری انقلاب اسلامی با نظام سلطه جهانی، قطع منافع غرب در ایران و تحقیر قدرت آمریکا در جریان تصرف سفارت آمریکا جستجو کرد (خرازی، ۱۳۹۲).

این جنگ که حدود هشت سال به طول انجامید، گستره‌ای به مساحت بیش از ۱۶۰۰ کیلومتر را در بر گرفت و از بزرگ‌ترین جنگ‌های قرن بیستم بود (ربیعی و محمدپور، ۱۳۹۶: ۴۷). نیروهای عراقی در این تجاوز، مناطقی را در شمال غرب، غرب و جنوب غرب ایران اشغال نمودند؛ ولی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با کمک نیروهای بسیجی و مردمی، حملات رزمی بعث عراق را متوقف کردند. دشمن متجاوز با دفاع جانانه رزمندگان غیور و جان‌برکف نظام اسلامی به هیچ‌کدام از اهداف اصلی و راهبردی خود نرسید.

در دوران دفاع مقدس عملیات‌های آفندی و پدافندی زیادی انجام گردید. عملیات‌های دفاع مقدس شامل عملیات‌های پدافندی و آفندی است که بعد از تجاوز دشمن به نظام اسلامی توسط رزمندگان طرح‌ریزی و اجرا گردید. در طول هشت سال دفاع مقدس تعداد ۴۱۸ نوع عملیات پدافندی و آفندی کوچک و بزرگ صورت گرفت که برخی از این عملیات‌ها توسط نیروهای ارتش انجام و برخی توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و تعدادی هم به صورت مشترک انجام شد. از تعداد ۴۱۸ نوع عملیات، تعداد ۳۴۱ نوع آن آفندی و ۷۷ نوع به صورت پدافندی طرح‌ریزی و اجرا گردید (جعفری، ۱۳۸۶: ۱۶۶). در تاریخ ۲۷ تیر ۱۳۶۷، با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران، جنگ عراق با ایران به پایان رسید.

شورای عالی پشتیبانی جنگ

امام خمینی (ره) با شروع جنگ تحمیلی و به‌منظور کنترل و مدیریت جنگ و هماهنگی هر چه بیشتر نیروهای مسلح، در تاریخ ۲۰ مهر ۱۳۵۹ طی دستورالعملی شورای عالی دفاع را عهده‌دار کلیه امور جنگ کردند. در واقع با شروع جنگ تحمیلی، شورای عالی دفاع دارای اختیارات وسیع

و گسترده‌ای گردید و عملاً بار مسئولیت کلان دفاعی کشور را به عهده گرفت. از اهم وظایف شورای عالی دفاع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱- بررسی تحولات جنگ، اوضاع جبهه‌ها و اتخاذ تصمیمات لازم ۲- بررسی پیشنهادهای صلح هیئت‌های اعزامی مجامع بین‌المللی. ۳- تعیین فرماندهان نیروها و پیشنهاد به رهبری. ۴- ایجاد هماهنگی بین سپاه و ارتش و تقسیم مسئولیت‌ها. ۵- تهیه امکانات برای جبهه‌ها و پشتیبانی مالی، ارزی و تبلیغاتی جنگ (کمالی، ۱۳۹۲: ۱۰).

«پشتیبانی» بخش مهمی از جنگ بود که مدیریت آن تأثیر بسیار زیادی در جبهه‌ها داشت. در سال ۱۳۶۵ و در بحبوحه جنگ ایران و عراق، به دلیل اینکه شورای عالی دفاع به واسطه حجم عملیاتی خود قادر نبود مسئله پشتیبانی جنگ را حل و فصل کند، شورای عالی پشتیبانی جنگ با فرمان امام خمینی (ره) و به ریاست آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور وقت تشکیل شد. هدف از تشکیل این شورا در کنار شورای عالی دفاع، هماهنگی و رسیدگی به وضعیت پشتیبانی جبهه‌ها و تأمین و تدارک نیروها بود. این شورا به دلیل شرایط خاص جنگ در سال ۱۳۶۵ و به منظور به کارگیری هرچه بهتر امکانات کشور در خدمت جنگ و انجام اقدامات مؤثر در بسیج نیروها و امکانات، برای رفع نیازمندی‌های جبهه‌های جنگ تشکیل شد.

اساسنامه شورای عالی پشتیبانی جنگ در مورخ ۱۹ فروردین ۱۳۶۵، توسط ستاد عالی پشتیبانی جنگ تصویب شد. آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی دفاع آن را به مبادی ذی‌ربط ابلاغ کرد (موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳).

شورای عالی پشتیبانی جنگ در دوران دفاع مقدس با حضور سران سه قوه و فرماندهی نیروهای مسلح در تهران و ستاد پشتیبانی جنگ در استان‌ها با حضور ائمه جمعه، استانداران و فرماندهان ارتش و سپاه تشکیل می‌شد و برنامه‌های پشتیبانی از جنگ را هدایت می‌کرد. اعضای این شورا علاوه بر سران سه قوه و نخست‌وزیر، دبیر شورای عالی تبلیغات، فرمانده کل سپاه، وزیر کشور، وزیر جهاد سازندگی، وزیر سپاه، وزیر دفاع، معاونت دفاعی نخست‌وزیر، رئیس ستاد مرکزی سپاه، نماینده امام‌جمعه تهران، سرپرست ستاد تبلیغات جنگ شورای عالی دفاع، نماینده آیت‌الله منتظری در ستاد جذب و هدایت کمک‌های مردمی، رئیس کمیسیون دفاع مجلس، عضو شورای عالی قضایی به نمایندگی از طرف شورا و مدیر صداوسیما بودند. همچنین امام خمینی (ره) در مورخ ۱۳ اردیبهشت ۱۳۶۷، سرتیپ اسماعیل سهرابی را به‌عنوان مشاور در شورای عالی پشتیبانی

جنگ، منصوب کردند (صحیفه امام، جلد ۲۱، صفحه ۳۷). شورای عالی پشتیبانی جنگ از لحاظ ساختاری دارای کمیته‌هایی بود که هر یک در حوزه‌های تخصصی ذی‌ربط، اقدامات و پیگیری‌های لازم را انجام می‌داد.

این شورا اختیار قانون‌گذاری داشت و فرماندهان جنگ در این شورا حضور می‌یافتند؛ نیازهایشان را مطرح می‌کردند و وقتی این شورا تصمیم می‌گرفت، حکم مصوبه مجلس را داشت. بدین ترتیب، ابلاغیه‌ها و مصوبات شورای عالی پشتیبانی جنگ، حکم قانون را داشت و با توجه به اهمیت مصوبات شورای عالی پشتیبانی جنگ، ارکان تحت امر و نیروهای مسلح باید گزارش اقدامات انجام‌شده در مورد مصوبات این شورا را به شورای عالی پشتیبانی جنگ ارسال می‌کردند. این شورای عالی یک ستاد مرکزی تحت عنوان ستاد مرکزی پشتیبانی جنگ ایجاد کرد که امور اجرایی مصوبات شورا را اجرا می‌کرد و مصوبات آن ستاد بر مبنای مصوبات شورای عالی پشتیبانی جنگ، اعلام و ابلاغ می‌شد (پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری، ۱۳۹۹).

امام خمینی (ره) در پاسخ به استعلام آیت‌الله خامنه‌ای در ۱۹ بهمن ۱۳۶۶، مصوبات آن شورا را تا پایان جنگ لازم‌الاجرا اعلام کردند. متن درخواست آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ بدین شرح است: «شورای عالی پشتیبانی جنگ، برای به‌کارگیری هر چه بهتر امکانات در خدمت جنگ و اقدامات مؤثر در بسیج نیروها و امکانات به جبهه، تشکیل گردیده و حضرت‌عالی اجازه فرمودید که مصوباتی به نفع جنگ وضع کند، حتی در مواردی که با قانون منطبق نباشد و این مصوبات تا پایان جنگ برای دستگاه‌های مختلف لازم‌الاجرا است. گرچه در پاسخ مبارک آن حضرت به نامه شورای عالی، اذن شفاهی قبلی مجدداً مورد تأیید قرار گرفت، لکن به لحاظ حفظ مبنای قانونی مصوبات، خواهشمند است در صورت مصلحت نظر مبارک را در این زمینه مرقوم فرمایید.»

متن پاسخ امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۹ بهمن ۱۳۶۶ در این زمینه بدین شرح است: «مصوبات شورای عالی پشتیبانی جنگ تا پایان جنگ لازم‌الاجرا می‌باشد.» (صحیفه امام، جلد ۲۰، صفحه ۴۶۷) بدین ترتیب، یکی از نکات مهم در خصوص عملکرد شورای عالی پشتیبانی جنگ این بود که برابر نظر امام خمینی (ره)، مصوبات شورا در حکم قانون بود و در برخی موارد و موضوعات که امکان و زمان تصویب قانونی توسط مجلس شورای اسلامی نبود، این شورا در

اسرع وقت تصمیم‌گیری و ابلاغ می‌کرد. ضمن اینکه با توجه به حکم امام، ضمانت اجرایی مصوبات شورا بدون محدودیت زمانی تا پایان جنگ برقرار بود.

شورای عالی پشتیبانی جنگ از سال ۱۳۶۵ تا پایان جنگ، فعال بود و در دفاع مقدس بسیار نقش‌آفرینی کرد. با پایان جنگ تحمیلی در سال ۱۳۶۷، به‌طور طبیعی فعالیت این شورا نیز به اتمام رسید (پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست جمهوری، ۱۳۹۹).

۲-۲- روش‌شناسی تحقیق

نوع و روش تحقیق

رویکرد این تحقیق، استقرایی و نحوه انجام آن، کیفی و بر مبنای نتایج، از نوع کاربردی است؛ زیرا یافته‌های آن می‌تواند در تهیه و تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در موقعیت‌های احتمالی مشابه مورد توجه قرار گیرد. پژوهش‌های کیفی به‌منظور درک افراد انسانی و بسترهای اجتماعی و فرهنگی که انسان‌ها در آن زندگی می‌کنند، شکل گرفته‌اند. در خصوص نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، با توجه به ماهیت موضوع و فقدان منابع پژوهشی در این زمینه، اسناد و داده‌های ذی‌ربط از منابع معتبر مانند صحیفه امام خمینی (ره) و روزنامه‌های اطلاعات و جمهوری اسلامی طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷، به دست آمده و با توجه به کیفی بودن تحقیق، جنبه توصیفی و اکتشافی دارد. این تحقیق از جنبه رویکرد زمانی، تاریخی و گذشته‌نگر است.

روش و ابزار گردآوری و تحلیل داده‌ها

برای گردآوری داده‌ها در خصوص نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، از روش کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده و ابزار اصلی بررسی و تحلیل داده‌های به‌دست آمده، تحلیل محتوا می‌باشد.

برای گردآوری داده‌ها، محققان از مهم‌ترین ابزار خود یعنی فیش‌برداری استفاده کرده و با مراجعه به همه منابع شناسایی شده، مطالب مهم و موردنیاز را در فیش‌های تحقیق با ذکر دقیق مشخصات منبع مورد استفاده نگاشته‌اند. این عمل تا زمانی ادامه داشته که پژوهشگران اطمینان حاصل کرده‌اند که ادامه گردآوری، یافته‌ها و دانسته‌های آنان را افزایش نمی‌دهد؛ بنابراین کار

گردآوری داده‌ها تا رسیدن به «نقطه اشباع» ادامه داشته، بدین مفهوم که با داده‌های تکراری روبرو شده است. خاطر نشان می‌گردد عمل گردآوری، تکمیل و اصلاح داده‌ها بر مبنای واقعیات موجود به‌طور مستمر در طول تحقیق بارها تکرار شده است. سپس اطلاعات جمع‌آوری شده که در فیش‌ها ثبت شدند، با یک نظم منطقی سازمان‌دهی و مرتب‌شده و در بخش‌های مختلف تحقیق با یک دسته‌بندی مناسب و منطقی به‌منظور بررسی فرضیه تحقیق ثبت گردیدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، از روش تحلیل محتوای کیفی و فن مقایسه دائمی استفاده شده است؛ زیرا تحلیل محتوای کمی و بسامدشماری واژگان، روایی لازم را در این زمینه ندارد. فن مقایسه دائمی شامل چهار مرحله است: ۱) مقایسه و قرار داده‌ها (وقایع) در دسته‌های معین؛ ۲) تدقیق و پالایش دسته‌ها؛ ۳) جستجو برای یافتن انواع روابط و مضمون‌های مشترک میان داده‌ها؛ ۴) ساده کردن و ترکیب داده‌ها در یک ساختار منسجم (ویمر و دومینیک، ۱۳۸۴: ۱۶۶).

اجزاء اصلی برای تحلیل محتوا شامل «واحد تحلیل» و «مقوله تحلیل» است. واحد تحلیل، کوچک‌ترین بخش از متن است که مطابق با هدف تحقیق، اندازه‌گیری می‌شود. واحد تحلیل در هر تحقیق متناسب با موضوع تحقیق، متفاوت است و می‌تواند کلمه، جمله، پاراگراف، مضمون، عکس یا صفحه باشد. از جنبه‌های بسیاری، «موضوع» یا «مضمون» یعنی اظهاری واحد درباره چیزی، مفیدترین واحد تحلیل محتواست. «واحد تحلیل» در تحقیق حاضر، «مضمون» می‌باشد که با توجه به مشابهت مفهومی انتخاب می‌گردند.

«مقوله تحلیل»، در واقع متغیرهایی هستند که در تحلیل محتوا اندازه‌گیری می‌شوند و باید به‌دقت تعریف و مشخص گردند. مقوله‌ها باید جامع، مانع و دارای پایایی و ثبات باشند. براین اساس، محورهای موضوعی در خصوص نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس که براساس مطالعات اولیه در ادبیات تحقیق به‌دست آمده‌اند، به‌عنوان مقولات تحلیل در نظر گرفته شده و سپس تحلیل محتوای کیفی بر مبنای آن‌ها صورت گرفته است.

براین اساس، مطالعات پیشینی و ادبیات موجود در خصوص نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، موجب تعیین موضوعات اصلی و روابط میان آن‌ها شد و مقولات مورد نیاز پژوهش را فراهم آورد؛ بنابراین مقولات اصلی در یک جدول قرار گرفتند و به هر یک از آن‌ها،

شناسه (کد) محقق ساخته اختصاص داده شد. سپس با استفاده از این جدول مقوله‌بندی، همه داده‌ها مرور و در زیر مقولات مرتبط گنجانده شدند. این کار هم‌زمان با فرایند مرور داده‌ها نیز صورت گرفت. در این روش به اجزایی از متن که با مقولات جدول سازگارند، توجه شده و آن‌ها زیر مقولات تعیین شده گردآوری شدند.

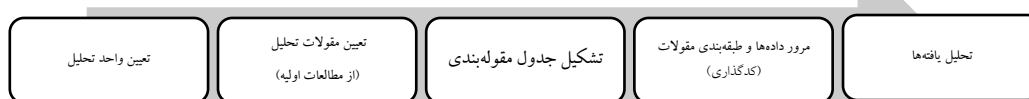
جامعه آماری و حجم نمونه

با توجه به اینکه شورای عالی پشتیبانی جنگ در سال ۱۳۶۵ ایجاد شده و تا پایان دفاع مقدس فعالیت نموده است، جامعه آماری این تحقیق، شامل آرشیو روزنامه‌های سراسری و پرشمارگان «جمهوری اسلامی» و «اطلاعات» طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ است و همچنین سایر منابع معتبر در این زمینه مانند صحیفه امام خمینی (ره) است. شیوه نمونه‌گیری، هدفمند بوده است؛ زیرا متداول‌ترین روش نمونه‌گیری در روش‌های کیفی، نمونه‌گیری هدفمند است؛ به این معنا که نمونه‌هایی انتخاب می‌شوند که از نظر اهداف و سؤالات پژوهش، غنی باشند و تحلیل بر روی آن‌ها انجام گیرد.

اعتبار و روایی

روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی، متفاوت است. در این تحقیق با توجه به موضوع و فقدان منابع پژوهشی و رویکرد اسنادی آن، تلاش شد برای روایی تحقیق، از اسناد و مدارک مرتبط و موثق و دست‌اول استفاده گردد. لذا آرشیو روزنامه‌های سراسری و پرشمارگان «جمهوری اسلامی» و «اطلاعات» طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ مورد بررسی قرار گرفت و همچنین سایر منابع معتبر در خصوص متغیر مستقل تحقیق (شورای عالی پشتیبانی جنگ) از جمله صحیفه امام خمینی (ره) مورد بررسی و بهره‌برداری قرار گرفت که کاملاً صحت بیانات، مکاتبات، مصاحبه‌ها و پیام‌های اسناد مزبور مورد تأیید بوده و در نتیجه روایی تحقیق اثبات گردید. علاوه بر این، با توجه به اینکه امام خمینی (ره) به‌عنوان فرمانده کل قوا و آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رئیس وقت شورای عالی پشتیبانی جنگ، دقیق‌ترین روایت را در این زمینه دارند، لذا داده‌های مقاله عمدتاً برگرفته از بیانات و مکاتبات آنان است که بالاترین اعتبار را دارد.

در خصوص پایایی، به منظور دستیابی به قابلیت اعتماد نتایج حاصل از روش تحقیق، طی چندین مرحله بازخوانی اسناد و داده‌ها صورت گرفت. ضمناً از طریق تعیین میزان همپوشانی مطالب اسناد و مدارک، پایایی آن تأمین شد.

نمودار ۱. مراحل تحلیل محتوای کیفی

۳- یافته‌های تحقیق

براساس آثار و اسناد بررسی شده، ابعاد و عرصه‌های تصمیم‌گیری و عملکرد شورا شامل امور پشتیبانی از جنگ در حوزه‌های مردمی و دولتی بود. پشتیبانی در اینجا به معنی پشتیبانی نیروی انسانی و پشتیبانی مادی بود. براین اساس، نقش‌های عمده شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، شامل بسیج و ساماندهی نیروهای مردمی برای تقویت جبهه‌ها و پشتیبانی مادی و تدارکاتی از رزمندگان بوده است. ضمن اینکه شورای مزبور در حل مسائل حقوقی و قانونی و همچنین ایجاد هماهنگی میان سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با جنگ تحمیلی، بسیار موثر و نقش‌آفرین بوده که در ادامه هر یک از آن‌ها تبیین خواهد شد.

۳-۱- بسیج و ساماندهی نیروهای مردمی برای تقویت جبهه‌ها

یکی از مهم‌ترین اقدامات شورای عالی پشتیبانی جنگ، سازمان‌دهی و بسیج نیروهای مردمی برای تقویت جبهه‌ها بود که با اجرای طرح‌های متعدد برای بهره‌گیری حداکثری از امکانات کشور در خدمت جنگ همچون طرح «لیک یا امام»، طرح تشکیل ۵۰۰ گردان رزمی، طرح به‌سوی کربلای دو و اعلام هفته آمادگی، نقش بسزایی در تقویت جبهه‌های ایران داشت. در ادامه هر یک از اقدامات مزبور تبیین می‌گردد.

۳-۱-۱- طرح «لیک یا امام»

یکی از اقدامات مهم شورای عالی پشتیبانی جنگ، فراخوان نیروهای مردمی برای حضور در

جبهه‌ها و ساماندهی آن‌ها و پشتیبانی نیروی انسانی در دفاع مقدس بود که شامل دو بخش مردمی و دولتی می‌شد. در تاریخ ۱۵ فروردین ۱۳۶۵، امام خمینی (ره) طی پیامی به اعضای سمینار پشتیبانی جنگ، شرکت عموم مردم در جبهه‌های نبرد را اعلام فرمودند: «پیام شما در مورد استقبال کم‌نظیر مردم سلحشور در پیوستن به صفوف رزمندگان اسلام و تصمیمتان در استفاده بیشتر از این امکانات عظیم واصل گردید. ... ملت عزیز ایران هم که در تمامی صحنه‌ها خود را ملزم به ادای تکلیف الهی و دفاع از دستاوردهای آن می‌دانند، باید متوجه باشند که امروز پر کردن جبهه‌های نبرد از نیروهای آموزش‌دیده و آمادگی دفاع از اسلام و ایران برای همه قشرها از اهم واجبات الهی است که هیچ چیز دیگر مانع از انجام آن نمی‌شود (صحیفه امام، جلد ۲۰: صفحه ۳۳). این امر به دنبال حرکتی بود که در جبهه‌های نبرد به وسیله رزمندگان جمهوری اسلامی ایران انجام گرفت و باعث شد تا در عملیات والفجر ۸، پیروزی درخشان فاو پیش آید (روزنامه جمهوری اسلامی، ۲۲ خرداد ۱۳۶۵).

متعاقب این فرمان امام، موج عظیمی از حضور مردم در جبهه‌ها مشاهده شد و گروه‌های مختلف مردمی اعلام آمادگی کردند. سپاه پاسداران هم اعلام کرد که پاسدار افتخاری قبول می‌کند و کسانی که آمادگی دارند می‌توانند پاسدار افتخاری بشوند و برای مدت معینی و محدودی در جبهه‌ها، نقش فرمانده و کادرهای آموزشی را ایفا کنند. البته افرادی که دارای معلومات بیشتر و آمادگی و تجربه در کار رزمی بودند، در این میدان وارد می‌شدند. اولین جمعی که آماده و عازم شدند، ۵۰۰ نفر از نیروهای مازندران بودند که عازم جبهه‌ها شدند (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۳/۲). براین اساس، کارکنان نهادها و دستگاه‌های مختلف و حتی دانشگاه‌ها، مدارس، کارخانجات و پایگاه‌های بسیج درخواست اعزام به جبهه می‌کردند و به‌قدری اظهار تمایل مردم زیاد بود که در یک مقطع، سپاه اعلام کرد فعلاً امکان جذب ندارد (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۳/۹). برای نمونه، در فروردین‌ماه ۱۳۶۵، آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ در پی درخواست کارکنان کمیته امداد امام خمینی (ره) مبنی بر اعزام به جبهه‌های جنگ، اعلام کردند با توجه به اعلام نیاز جبهه‌ها اعزام شوند. در مورخ ۲۴ فروردین ۱۳۶۵، نخستین کاروان دندانپزشکی شامل ۲۰۰ نفر از استادان، دانشجویان و بهداشت‌کاران مراکز آموزشی، عازم جبهه‌های نبرد شدند (روزنامه جمهوری اسلامی،

۱۳۶۵/۱/۲۵). در مورخ ۲۶ آذر مصوبه شورای عالی پشتیبانی جنگ درباره اعزام کارکنان دولت به جبهه اعلام شد. در ماه‌های بعد، سپاه سازمان‌دهی منظمی در این زمینه انجام داد و افراد با تخصص‌های خاص مانند پزشکی، مهندسی و ... متناسب با نیاز جبهه‌ها به کار گرفته شدند (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۳/۹). متعاقباً دوره‌های آموزش نظامی کارکنان در ادارات و ارگان‌های دولتی نیز راه‌اندازی شد (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۸/۱۸).

علاوه بر برنامه‌ریزی اعزام نیروهای مردمی و دولتی به جبهه‌ها، تسهیل مجوزهای قانونی و اعطای مجوزهای قانونی به کارکنان دولتی برای اعزام به جبهه نیز در شورای عالی پشتیبانی جنگ صورت می‌گرفت.

آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی دفاع در مورخ ۲۱ خرداد ۱۳۶۵، فرم مخصوص حضور در جبهه‌ها تحت عنوان «لیک یا امام» را پر کردند و آمادگی خود را برای شرکت در جبهه‌ها، برای پایان بخشیدن هر چه سریع‌تر به جنگ تحمیلی، اعلام داشتند و فرمودند به علت حرکت عظیم نیروهای مردمی، از امام سؤال کردیم که منظورشان از حضور مردم در جبهه‌ها، واجب عینی است یا واجب کفائی. امام پاسخ فرمودند که منظور، واجب کفائی است (روزنامه جمهوری اسلامی، ۲۲ خرداد ۱۳۶۵). در مورخ ۲۳ خرداد ۱۳۶۵، آیت‌الله خامنه‌ای امام جمعه تهران و رئیس شورای عالی دفاع در سمینار مشترک ائمه جمعه و ستادهای پشتیبانی جنگ استان تهران فرمودند: «این ستادها (ستادهای پشتیبانی جنگ) باید کلیه کمک‌هایی را که قابلیت انتقال به جبهه را دارد، به‌شکل مستمری به جبهه‌ها بفرستند تا مورد استفاده قرار گیرد» (بیانات در سمینار ستادهای پشتیبانی جنگ استان تهران، ۱۳۶۵/۳/۲۳).

در سال ۱۳۶۶ نیز که جبهه‌ها با کمبود نیرو مواجه بودند، سپاه پیشنهاد مدونی به شورای عالی پشتیبانی جنگ ارائه کرد که حضرت امام حکم جهاد صادر کنند و افرادی بین ۱۶ تا ۴۰ سال، همه بیابند جنگ و آموزش ببینند و ۱۵۰۰ گردان تشکیل شود؛ اما آیت‌الله خامنه‌ای در آن مقطع به دلایلی با این پیشنهاد مخالفت کردند (جبرائیلی، ۱۳۹۸: ۳۶۴-۳۶۳).

۲-۱-۲- بهره‌گیری حداکثری از امکانات کشور در خدمت جنگ

در شورای عالی پشتیبانی جنگ مطرح می‌شد که چه کاری باید انجام شود که قدرت بیشتری

وارد جنگ شود. حتی بعضی از قوانینی که برای جنگ به مصوبه مجلس نیاز داشت، در شورا تصمیم‌گیری می‌شد (بی‌نا، ۱۴۰۱). در نیمه دوم سال ۱۳۶۶ و حدود ۶ ماه پس از تشکیل شورای عالی پشتیبانی جنگ، مسئولان نظامی کشور برای تأمین نیرو و مایحتاج لازم آفندی و پدافندی کشور، احساس نیاز به مشارکت بیشتری کردند و در نامه‌ای به امام خواستار صدور فرمان ایشان برای تدارکات بیشتر در جبهه‌ها شدند (بی‌نا، ۱۳۹۸). لذا آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ در مورخ ۲۱ آبان ۱۳۶۶، درباره تأکید بر اولویت توجه به مسائل دفاع مقدس، نامه‌ای به شرح زیر به محضر امام خمینی (ره) تقدیم کردند: «شورای عالی پشتیبانی با غور و بررسی کامل طی جلسات متعدد، پس از تشکیل سمیناری مرکب از جمع کثیری از علمای اعلام و ائمه محترم جمعه و مسئولین دولتی و نهادهای انقلابی و با توجه به آمادگی مشتاقانه مردم برای شرکت در دفاع مقدس، به این نتیجه رسیده است که برای تهیه عده و غده‌های لازم جهت یک سلسله عملیات متوالی و مؤثر در سراسر خطوط تماس و تدارک تجهیزات ضروری برای این مقطع حساس، لازم است از امکانات کشور بیش از گذشته استفاده شود. مستدعی است اوامر و ارشادات عالی را ابلاغ فرمایید.» امام خمینی (ره) در مورخ ۲۱ آبان ۱۳۶۶ در پاسخ به این نامه، فرمان پیروی از شورای عالی پشتیبانی جنگ را بدین شرح صادر کردند: «... واضح است و کراراً گفته شده است که این جنگ تحمیلی در رأس امور واقع است؛ و لازم است به همت همه اقشار کشور، هر چه سریع‌تر با عنایات حق تعالی پیروزی به دست آید؛ بنابراین، آنچه شورای عالی پشتیبانی جنگ و متخصصان امور جنگی، ضرورت تشخیص داده‌اند، باید عمل شود و کوتاهی نگردد» (صحیفه امام، جلد ۲۰، ۴۱۵-۴۱۴).

۳-۱-۳- طرح تشکیل ۵۰۰ گردان رزمی

از دیگر اقدامات مهم در این زمینه، اعزام عظیم یک‌صد هزار نفری سپاه محمد (ص) بود که تصمیمات آن در شورای عالی پشتیبانی جنگ مطرح شد. برآورد سپاه این بود که اگر بخواهیم جنگ را قاطعانه جلو ببریم، باید ۱۵۰۰ گردان رزمی تشکیل دهیم. در اواسط سال ۱۳۶۵، قرار شد ۵۰۰ گردان رزمی تشکیل شود تا در جبهه‌ها تحول ایجاد شود. آیت‌الله خامنه‌ای در مورخ ۳۰ مرداد ۱۳۶۵ فرمودند: «مردم باید هرچه قوی‌تر در ایجاد گردان‌های رزمی سهیم باشند. تشکیل ۵۰۰ گردان رزمی مظهر اراده مردم در خاتمه دادن به جنگ است» (روزنامه جمهوری اسلامی،

۱۳۶۵/۶/۱). بر مبنای این تصمیم، قرار بود ۵۰۰ گردان هزارنفره از میان داوطلبان مردمی علاوه بر نیروهای ارتش و سپاه و بسیج تشکیل شود. اعزام عظیم یک صد هزار نفری سپاه محمد (ص) بخشی از ۵۰۰ گردان هزارنفره بود که در تاریخ ۱۲ آذرماه ۱۳۶۵ به مناسبت هفته بسیج اجرا شد (مصاحبه آیت الله خامنه‌ای با صداوسیما جمهوری اسلامی ایران به مناسبت هفته بسیج، ۱۳۶۵/۹/۵). در این روز، ده‌ها هزار بسیجی داوطلب از سراسر کشور در قالب بیش از ۲۰۰ گردان با نام سپاه یک صد هزار نفری محمد (ص) اعزام جبهه‌ها شدند. حضور این خیل عظیم مشتاقان جهاد و شهادت در صحنه‌های نبرد، بار دیگر قدرت بالای ملت ایران را به نمایش گذاشت و این حرکت حماسی بی‌سابقه، موجب هراس دشمنان اسلام شد و شور و شوق بسیاری جبهه‌های ایران اسلامی را فراگرفت. تنها ۲۱ روز بعد از اعزام سپاه یک صد هزار نفری محمد رسول الله (ص)، عملیات کربلای ۴ انجام شد که با عدم‌الفتح روبه‌رو شد. لکن دو هفته بعد از این عملیات، عملیات کربلای ۵ انجام شد و با تثبیت موقعیت رزمندگان در ۱۵ کیلومتری بصره با پیروزی به پایان رسید.

۳-۱-۴- طرح به‌سوی کربلای ۲

در سال ۱۳۶۶، طرح سپاه تحت عنوان طرح به‌سوی کربلای ۲ توسط شورای عالی پشتیبانی جنگ تأیید و تصویب شد. در این طرح، تکیه اصلی بر روی این نکته بود که همه ستادهای پشتیبانی در پهنه کشوری به امر آموزش و جذب نیروهای داوطلب و پاسداران افتخاری و پاسداران رسمی کمک کرده و فعال شوند (مصاحبه آیت‌الله خامنه‌ای با صداوسیما جمهوری اسلامی ایران بعد از جلسه شورای عالی پشتیبانی جنگ، ۱۳۶۶/۵/۵).

۳-۱-۵- اعلام هفته آمادگی

از اقدامات دیگر شورای عالی پشتیبانی جنگ، اعلام هفته آمادگی بود که در آبان ماه ۱۳۶۶، مطرح شد. براساس این طرح، دستگاه‌های دولتی بایستی طرح‌هایی را که به آن‌ها مربوط می‌شد، تهیه و به شورای عالی پشتیبانی جنگ پیشنهاد می‌کردند تا توسط آن شورا تصویب و سپس اجرا شود. در این طرح‌ها، قالب‌هایی که آمادگی مردم در آن قالب‌ها شکل می‌گرفت، معلوم و راهکارها مشخص می‌شد (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۶/۸/۱۵).

براین اساس بود که آیت‌الله خامنه‌ای رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ، در مورخ ۱۴ آذرماه

۱۳۶۶، درباره مانورهای سپاهیان محمد(ص) در استان‌ها، گفتند: «پاسخی که شما ملت مقاومت و بیدار به ندای مسلمین مملکت و پیام ده ماده‌ای شورای عالی پشتیبانی جنگ دادید یقیناً در تاریخ انقلاب به‌عنوان حضوری عظیم و فراموش‌نشدنی ثبت خواهد شد.» پس از اعزام سپاهیان محمد(ص) در اولین مرحله از این طرح، برنامه نوبت‌بندی و اعزام سپاهیان چهارده معصوم که اولین آن‌ها تحت عنوان، سپاهیان «حضرت امیر(ع)» بود، در دی‌ماه ۱۳۶۶ انجام شد. در این طرح، اعزام نیروهای متخصص در ۲۰ تخصص به جبهه‌های جنگ صورت گرفت و دوره‌های آموزش نظامی نیز برای نیروها اجرا می‌شد (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۹/۱۴).

۲-۳- پشتیبانی مادی و تدارکاتی از رزمندگان

شورای عالی پشتیبانی جنگ، در زمینه حمایت و پشتیبانی مادی و تدارکاتی از جبهه‌ها و رزمندگان نیز با اجرای برنامه‌های مختلف و متنوع همچون تأمین اعتبار هزینه‌های جنگ، جمع‌آوری کمک‌ها و هدایای مالی مردم به جبهه‌ها، جهاد مالی و طرح انصارالمجاهدین نقش مهم و تأثیرگذاری در تدارک جبهه‌ها و تقویت روحی رزمندگان داشت که در ادامه هر یک از آن‌ها تبیین می‌گردد.

۱-۲-۳- جمع‌آوری کمک‌ها و هدایای مالی مردم به جبهه‌ها

در دوران دفاع مقدس، اقشار مختلف مردم در دیدار با ریاست جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای، زیورآلات و کمک‌های نقدی خود را برای رزمندگان اسلام تسلیم ایشان می‌کردند. در سال ۱۳۶۳، آیت‌الله خامنه‌ای درباره کمک‌های نقدی به ستاد پشتیبانی مجروحان جنگ، به شرح زیر از امام استعجازه کردند: «ستاد کمک و پشتیبانی مجروحین و مصدومین احتیاج به کمک دارد. آیا از پول‌های مردم که در رابطه با جبهه به من داده‌اند، می‌توانم به آن‌ها کمک کنم؟»^۱ پاسخ امام بدین شرح است: «این‌ها مربوط به جنگ و جبهه است و می‌توانید.» (صحیفه امام، جلد ۱۹، ۱۰۶) آیت‌الله خامنه‌ای رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ در آن مقطع فرمودند: «طلا و زیورآلات مردم به بانک مرکزی داده می‌شود و معادل ریالی آن هزینه جبهه‌های جنگ خواهد شد» (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۴/۴).

۱. گزارش فوق پیام تلفنی از سوی آیت‌الله خامنه‌ای بوده است که توسط آقای محمد علی انصاری کرمانی خدمت امام ارائه گردیده است.

کمک‌های مردمی نقش مهمی در رفع مشکلات و تأمین مخارج جنگ داشت و گروه‌های بزرگی در جبهه‌ها باز می‌شد. برای مثال از طریق همین کمک‌ها به هنگام لزوم آمبولانس، کامیون، خودرو، دستگاه نان‌پزی، خودکار یا ایجاد سرپناه برای جبهه تهیه می‌شد که تأمین این وسایل از طریق مقررات اداری، دارای مشکل بود. براین اساس، کمک‌های اهدایی گروه‌های مختلف مردم به جبهه‌های جنگ شامل پول نقد و طلاجات و زیورآلات، تقدیم مسئولان کشور از جمله رئیس‌جمهور می‌شد (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۹/۱۸).

علاوه بر این، کمک‌ها و هدایای مالی علاقه‌مندان به انقلاب اسلامی در سایر کشورها توسط نمایندگی‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران برای آیت‌الله خامنه‌ای ارسال می‌شد و ایشان آن را برای کمک به جبهه‌ها ارسال می‌کردند.

آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ در خطبه‌های نماز جمعه تهران در مورخ ۸ فروردین ۱۳۶۵ فرمودند: «پشتیبانی در سراسر کشور از این حرکت عظیم باید یک پشتیبانی سازمان‌یافته‌ای باشد. من از همه مسئولینی که می‌توانند به پشتیبانی رزمندگان و جبهه‌ها کمک کنند خواهش می‌کنم در این زمینه به صورت جدی‌تر از گذشته و فعال‌تر از همیشه در این برهه از زمان که فوق‌العاده حساس و تعیین‌کننده است به این کار پردازند. خیلی خوب است که برادران عزیز و آقایان محترم ائمه جمعه در سراسر کشور مخصوصاً مراکز استان‌ها به کمک استانداران، کمیته‌های پشتیبانی را با همکاری سپاه انجام بدهند و این کمیته‌های پشتیبانی در سراسر کشور بتوانند این جریان عظیمی را که به سمت جبهه‌ها سرازیر هست از همه جهات چه از جهات انسانی، چه از لحاظ امکانات و تجهیزات پشتیبانی» (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۵/۱/۸).

پیرو این مباحث بود که به‌منظور بالا بردن کیفیت و کمیت کار جنگ، ستادهای پشتیبانی جنگ در هر استان متشکل از ائمه جمعه، استانداران، فرمانداران، سپاه، بسیج و ارتش و مسئولین جهاد، زیر نظر شورای عالی پشتیبانی جنگ بر طبق اساسنامه شورای عالی ستادهای پشتیبانی جنگ کشور با یک نظام واحد فعالیت خود را آغاز کردند تا حداکثر

استفاده را از تمامی امکانات استان کرده و کلیه امکاناتی را که در سطح کشور بلااستفاده مانده، ارزیابی و از آن‌ها در پیشبرد کار جنگ استفاده کنند. در مورخ ۲۳ خرداد ۱۳۶۵، آیت‌الله خامنه‌ای رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ در سمینار مشترک ائمه جمعه و ستادهای پشتیبانی جنگ استان تهران فرمودند: «در شرایط کنونی بایستی ضربات قدرتمندانه خود را مستمراً بر پیکر رژیم متجاوز عراق وارد کنیم. وارد کردن ضربات متوالی کار سنگینی است که مستلزم انواع و اقسام کمک‌ها از تمام گوشه و کنار کشور است. فلسفه تشکیل ستادهای پشتیبانی جنگ، دقیقاً به همین منظور بوده است. این ستادها باید کلیه کمک‌هایی را که قابلیت انتقال به جبهه را دارد، به شکل مستمری به جبهه‌ها بفرستند تا مورد استفاده قرار گیرد» (بیانات در سمینار ستادهای پشتیبانی جنگ استان تهران، ۱۳۶۵/۳/۲۳).

۳-۲-۲- جهاد مالی

یکی دیگر از اقدامات مهم در این زمینه، موضوع «جهاد مالی» بود. جهاد مالی در تعالیم اسلامی ریشه دارد و در صدر اسلام کسانی بودند که خود جهاد می‌کردند و کسانی هم بودند که چون نمی‌توانستند به جبهه بروند، هزینه یک رزمنده یا بیشتر را تقبل می‌کردند. از این سنت و رویه اسلامی در زمان رسول اکرم (ص)، در دوران دفاع مقدس مجدداً تحت عنوان جهاد مالی مطرح شد و در اعلامیه ده ماده‌ای شورای عالی پشتیبانی جنگ ذکر شد کسانی که به دلیل قانع‌کننده‌ای از حضور در جبهه‌ها معذور هستند مانند بیماران، افراد از کارافتاده و خانم‌های خانه‌دار یا کسانی که مشکل عسر و حرج دارند، از طریق جهاد مالی جبهه‌های جنگ تحمیلی را یاری کنند. آیت‌الله خامنه‌ای رئیس شورای عالی پشتیبانی جنگ خواستار مشارکت بیش‌ازپیش مردم در جبهه‌ها و مشارکت عمومی در جهاد مالی شدند: «حساب شماره ۵۵ بانک‌های ملی سراسر کشور، برای شرکت مردم ایران در صحنه جهاد مالی اختصاص یافته است و مردم سراسر کشور با مراجعه به این بانک‌ها می‌توانند هزینه خوراک، پوشاک و حقوق اندک یک رزمنده بسیجی را در مدت سه ماه و به مبلغ ۲۰ هزار تومان تأمین کنند. امام امت با قبول مخارج ۵۰ رزمنده، این حساب را متبرک کرده‌اند» (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۲۶).

۳-۲-۳- تأمین اعتبار هزینه‌های جنگ

در مورخ ۹ اسفند ۱۳۶۶، آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و ریاست شورای عالی پشتیبانی جنگ، طی نامه‌ای به محضر امام خمینی (ره)، درخواست نمودند که اجازه تأمین کسری اعتبار لازم برای هزینه‌های ضروری جبهه‌های جنگ، از طریق بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تأمین و پرداخت گردد. امام خمینی (ره) در پاسخ فرمودند: «در صورتی که شورای عالی پشتیبانی جنگ ضرورت را تصدیق کنند، مجازید» (صحیفه امام، جلد ۲۰، ۴۸۳).

۳-۲-۴- طرح انصارالمجاهدین

از دیگر اقدامات مهم در این زمینه، طرح انصارالمجاهدین برای حمایت از خانواده‌های رزمندگان بود که تصمیمات آن در سال ۱۳۶۶ در شورای عالی پشتیبانی جنگ مطرح و سپس اجرا شد. این طرح براساس، نمونه‌های «انصارالمجاهدین» در صدر اسلام بود که پیامبر اکرم (ص) افراد را دوه‌دو با هم برادر قرار می‌دادند و براین اساس اگر یکی از آنها به میدان جهاد می‌رفت، خانواده‌اش را دیگری تأمین می‌کرد. بدین ترتیب، طرح ایجاد حرکت «انصارالمجاهدین» توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مطرح شد و در شورای عالی پشتیبانی جنگ به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و ضروری‌ترین کارها مورد تصویب قرار گرفت (بیانات در اجتماع فرماندهان گردان‌های «انصارالمجاهدین»، ۱۳۶۶/۱۰/۱۹).

۳-۳- حل مسائل حقوقی و قانونی

یکی از مسائل مهم در پشتیبانی جنگ، تسهیل در فرآیندها و رفع موانع است. از جمله کارکردهای شورای عالی پشتیبانی جنگ، تعطیل موقت برخی از قوانین، وضع مقررات جدید یا تصمیم‌گیری در موضوعاتی بود که به‌نوعی مانع از اعزام رزمندگان یا تأمین نیازهای جبهه‌ها بود. برای نمونه، حضور معلمان یا کارکنان دولت در جبهه‌ها، نه اشتغال به کار و نه مرخصی تلقی می‌شد و این امر باعث می‌شد تا معلمان و کارکنان رزمنده دچار مشکلات حقوقی و اداری شوند و حتی بعضاً در معرض اخراج از سازمان قرار بگیرند. مصوبات شورای عالی دفاع، نه تنها رافع این مشکلات بود؛ بلکه در برخی موارد، امتیازاتی را برای چنین کارکنانی تصویب و ابلاغ نمود.

۳-۴- حل مسائل حقوقی و قانونی

از مهم‌ترین موضوعات در جنگ و پشتیبانی از جنگ، ضرورت هماهنگی میان دستگاه‌ها و واحدهای مختلف است. در پشتیبانی از جنگ تحمیلی، نهادها و سازمان‌های بسیار زیادی دخیل بودند و ناهماهنگی میان آن‌ها، علاوه بر افزایش هزینه‌ها و از دست رفتن زمان، موجب توقف و تعلیق برنامه‌ها می‌شد. معمولاً این ناهماهنگی‌ها ناشی از نحوه مدیریت یا سلاتق و علائق متفاوت و تعلق سازمانی مدیران است. همچنین تداخل و تزامم فرایندهای مستقل و جدا از هم در این ناهماهنگی‌ها موثر است. یکی از کارکردهای مهم شورای عالی پشتیبانی جنگ، ایجاد هماهنگی میان واحدهای سازمانی و دستگاه‌های مستقل بود. حضور مدیران مرتبط با یک موضوع و هماهنگی با آن‌ها، حلال بسیاری از مشکلات و موانع بود. گاهی باز کردن گره‌های بزرگ و حتی کوچک اما تأثیرگذار در جنگ، با برگزاری یک جلسه و توجیه مدیران ذی‌ربط، موجب تسهیل و روان‌سازی و افزایش حجم کمک‌ها به جبهه‌ها می‌شد و تأثیر بسزایی در پشتیبانی از دفاع مقدس داشت.

نتیجه‌گیری

توسعه، قدرت و ادامه حیات هر واحد سیاسی به‌ویژه در شرایط بحرانی به مشارکت مردمی و سرمایه‌های اجتماعی متکی است. در بحران‌های پرهزینه‌ای چون جنگ نیز حمایت و مشارکت عموم مردم، موجب افزایش قدرت کشور و بالا رفتن احتمال پیروزی در جنگ می‌گردد. در تاریخ انقلاب اسلامی ایران نیز، حضور و مشارکت مسئولانه مردم، از مهم‌ترین عناصر پیروزی، تداوم و حفظ انقلاب اسلامی ایران بوده است که اتحاد و مشارکت مردم ایران طی هشت سال جنگ تحمیلی، نمونه‌ای از استفاده از ظرفیت‌های مردمی و سرمایه‌های اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران است.

شورای عالی پشتیبانی جنگ در دوران جنگ تحمیلی، مأموریت به کارگیری ظرفیت والای مردم در جنگ تحمیلی را به عهده داشت. با وجود نقش موثر این شورا در دوران دفاع مقدس، متأسفانه این موضوع مورد توجه و مطالعه پژوهشگران این حوزه قرار نگرفته و کتاب یا مقاله پژوهشی مستقلی در خصوص این موضوع مهم در مطالعات دفاع مقدس مشاهده نمی‌شود. لذا با هدف بررسی این موضوع، در این مقاله این سؤال مطرح شد که نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ

در دفاع مقدس چه بوده است؟ از طریق بررسی اسناد و مدارک ذی‌ربط، مشخص شد که شورای عالی پشتیبانی جنگ از طریق ساماندهی نیروهای مردمی و تأمین امکانات مادی، نقش موثر و اساسی در پشتیبانی انسانی و تدارکاتی دفاع مقدس داشته است.

ضرورت ایجاد شورای عالی پشتیبانی جنگ این بود که اولاً شورایی مختص امور پشتیبانی جنگ تشکیل شود. ثانیاً شورای مزبور شامل افراد نظامی و غیرنظامی باشد و نمایندگان نهادهای دولتی و غیردولتی مرتبط با پشتیبانی انسانی و تدارکاتی نیز در آن عضو باشند؛ زیرا هماهنگی سازمان‌های مختلف برای امور پشتیبانی انسانی و مادی مهم بود و شمولیت دستگاه‌های متولی پشتیبانی در این شورا، موجب هماهنگی آن‌ها می‌شد. ثالثاً اینکه موضوعات متفرقه مرتبط با جبهه‌ها که نیاز به بررسی و تصمیم‌گیری داشت، در این شورا بررسی و در اسرع وقت ابلاغ و اجرا گردد. در واقع این شورا، تکمیل‌کننده شورای عالی دفاع برای تصمیم‌گیری امور مرتبط با جنگ بود.

شورای عالی پشتیبانی جنگ در زمینه بسیج و ساماندهی نیروهای مردمی برای تقویت جبهه‌ها، با اجرای طرح‌های متعدد برای بهره‌گیری حداکثری از امکانات کشور در خدمت جنگ همچون طرح «لیک یا امام»، طرح تشکیل ۵۰۰ گردان رزمی، طرح به‌سوی کربلای دو و اعلام هفته آمادگی، نقش بسزایی در تقویت جبهه‌های ایران داشت. یکی از نکات مهم در خصوص عملکرد شورای مزبور این بود که برابر نظر امام خمینی (ره)، مصوبات شورا در حکم قانون بود و ضمانت اجرایی مصوبات شورا بدون محدودیت زمانی تا پایان جنگ برقرار بود.

ضمن اینکه شورای عالی پشتیبانی جنگ در خصوص پشتیبانی مادی و تدارکاتی از رزمندگان با اجرای برنامه‌های مختلف و متنوع همچون تأمین اعتبار هزینه‌های جنگ، جمع‌آوری کمک‌ها و هدایای مالی مردم به جبهه‌ها، جهاد مالی و طرح انصارالمجاهدین نقش مهم و تأثیرگذاری در تدارک جبهه‌ها و تقویت روحی رزمندگان داشت.

در این تحقیق با توجه به ماهیت موضوع مورد مطالعه، گردآوری داده‌ها با استفاده از روش کتابخانه‌ای و اسنادی و تحلیل داده‌ها از طریق روش تحلیل محتوای کیفی انجام گرفته است. بدیهی است هر یک از موضوعات مرتبط با نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، دارای ابعاد و زوایا و جزئیات متنوع و مهمی می‌باشد که لازم است در تحقیقات دیگر به‌طور جداگانه مورد بررسی و مطالعه قرار گیرند.

فهرست منابع

کتاب و مقالات

۱. آرشیو روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۷-۱۳۶۵، تهران: موسسه اطلاعات.
۲. آرشیو روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۷-۱۳۶۵، تهران: روزنامه جمهوری اسلامی.
۳. امام خمینی (ره)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
۴. بی‌نا (۱۴۰۱). تحولات دفاع مقدس پس از آزادی خرمشهر، روزنامه اعتماد، ۱۴۰۱ چهارشنبه ۶ مهر ۱۴۰۱، شماره ۵۳۱۲، تهران.
۵. جبرائیلی، سید یاسر (۱۳۹۸). روایت رهبری، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۶. جعفری، مجتبی (۱۳۸۶). اطلس نبردهای ماندگار، تهران، نزاجا، سازمان ایثارگران، مرکز پژوهش‌های دفاع مقدس
۷. خرازی، صادق (۱۳۹۲). حماسه دفاع مقدس؛ تاریخ یک تحلیل، روزنامه اطلاعات، ۱۳۹۲/۷/۶، تهران: موسسه اطلاعات.
۸. ربیعی، حسین و علی محمدپور (۱۳۹۶). تحلیل روند ویژگی‌های جنگ تحمیلی با تأکید بر بنیان‌های جغرافیای نظامی، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، شماره چهارم، تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
۹. شیرمحمدی، جواد (۱۳۹۲). اطلس حضور ماندگار فرماندهی معظم کل قوا در دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع)
۱۰. کمالی، منصور (۱۳۹۲). جنگ ایران و عراق، شورای عالی دفاع به روایت مطبوعات، تهران: نشر صفحه جدید.
۱۱. ویمر، راجر دی؛ و دومینیک، جوزف آر. (۱۳۸۴). تحقیق در رسانه‌های جمعی، ترجمه کاووس سیدامامی، تهران: سروش.

پایگاه‌های اینترنتی

۱۲. پایگاه اطلاع‌رسانی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی (۱۳۹۳). نگاهی گذرا به زندگینامه حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای، پایگاه اطلاع‌رسانی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳/۱/۱.

۱۳. پایگاه اطلاع‌رسانی ریاست‌جمهوری (۱۳۹۹). تشکیل ستاد و مصوبات آن، تجربه گران‌قدری برای کشور است، ۲ اسفند ۱۳۹۹.
۱۴. بی‌نا (۱۳۹۸). پیشینه شوراهاى عالی؛ از «شورای پشتیبانی جنگ» تا «شورای هماهنگی اقتصادی»، خبرگزاری تسنیم، ۲۸ آبان ۱۳۹۸.
۱۵. قهرمانی، شهاب و یوسف نژاد، فاطمه (۱۳۹۷). تأثیر تنگه هرمز بر استراتژی‌های دفاع مقدس، تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

